

Petr Mareš

Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM 2014

Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky

Petr Mareš

Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014
© Petr Mareš, 2014

ISBN 978-80-246-2640-6 (online : pdf)

Příručka vznikla v rámci projektu Rozvoj a inovace bakalářského studia českého jazyka v Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze (CZ.2.17/3.1.00/33275), který byl realizován v období 2011-2013 za finanční podpory Operačního programu Praha Adaptabilita.

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

<http://www.cupress.cuni.cz>

Obsah

Úvod	7
1. Lingvistika a jazyk	8
1.1 Lingvistika	8
1.2 Vymezování jazyka	9
1.3 Znakovost	9
1.4 Obecná klasifikace jazyků	10
1.5 Charakteristiky jazyka	12
1.6 Lexikon a gramatika	14
Literatura	15
2. Výzkum jazyka a jazyková data	17
2.1 Latentnost jazyka	17
2.2 Jazyková data	17
2.3 Získávání jazykových dat	18
2.3.1 Texty	18
2.3.2 Elicitace	23
2.3.3 Introspekce	23
Literatura	23
3. Myšlení o jazyce a vývoj lingvistiky	25
3.1 Starší období: před vznikem lingvistiky jako vědní disciplíny	25
3.2 Nové období	26
Literatura	27
4. Historickosrovnávací přístup k jazyku. Genetická klasifikace jazyků a jejich vývoj	29
4.1 Různost a podobnost jazyků	29
4.2 Rozvoj historickosrovnávací jazykovědy	29

4.3 Mladogramatismus	30
4.4 Indoevropské jazyky	32
4.5 Neindoevropské jazyky	33
4.6 Nostratická teorie	33
4.7 Pokus o alternativní řešení: marrismus	34
Literatura	34
5. Typologický přístup k jazyku	35
5.1 Základy typologické klasifikace jazyků a její vývoj	35
5.2 Moderní ideální typologie	36
5.3 Multidimenzionální typologie	39
5.4 Výzkum jazykových univerzálií	40
5.5 Areálová klasifikace jazyků	41
5.6 Kontrastivní lingvistika	42
Literatura	42
6. Strukturální přístup k jazyku	44
6.1 Jazyk jako systém a struktura	44
6.2 Základní rysy de Saussurova pojetí jazyka	44
6.3 Pražská škola a další vývoj pojmu <i>jazykový systém</i>	46
6.4 Jazykové roviny (plány)	48
6.5 Princip asymetrického dualismu	52
6.6 Vztahy mezi jazykovými jednotkami	52
Literatura	55
7. Generativní přístup k jazyku	56
7.1 Rozvoj generativní gramatiky	56
7.2 Východiska generativní gramatiky	56
7.3 Vývoj generativního přístupu	58
Literatura	58
8. Pomezí lingvistické disciplíny a komunikačně pragmatický obrat	60
8.1 Interdisciplinarita a výzkumy komunikace	60
8.2 Modely komunikace	60
8.3 Psycholingvistika	63
8.4 Sociolingvistika	63
8.5 Textová lingvistika	64
8.6 Lingvistická pragmatika	65
8.7 Neurolingvistika	65
8.8 Kognitivní lingvistika	65
Literatura	66

Úvod

Tento učební text je primárně určen pro studenty prvního ročníku bakalářského studia oboru český jazyk a literatura a představuje doprovodný materiál k stejnojmenné přednášce. Má pouze skromný cíl: Zprostředkovat znalost alespoň některých důležitých lingvistických pojmů-termínů, se kterými se studenti budou setkávat i v průběhu dalšího studia bohemistiky, a podat přehled vybraných koncepcí jazyka a principů jeho zkoumání. Přitom se spojuje systematický a vývojový aspekt. Pokládám za potřebné, aby se přihlíželo k historičnosti úvah o jazyku i k historičnosti jeho poznávání a způsobů popisu. Výklady o jednotlivých, postupně se utvářejících lingvistických školách a paradigmatech jsou využívány k tomu, aby bylo zároveň představeno to, co má obecnější platnost a přesahuje jejich historické zakotvení. Může ovšem jít pouze o náčrt a předpokládá se, že studium různých lingvistických disciplín, které bude po úvodním kurzu následovat, zde získané poznatky podstatně doplní, prohloubí a utvrdí.

V centru výkladů stojí především obecné otázky lingvistiky. Zřetel k bohemistice se projevuje hlavně v tom, že tyto otázky jsou – tam, kde je to možné – dokládány a rozvíjeny na českém jazykovém materiálu a na výsledcích, k nimž dospěla česká lingvistika.

Seznamy odborné literatury, které jsou umístěny za jednotlivými kapitolami, obsahují v prvé řadě údaje o textech, jež jsou ve výkladu přímo citovány. V případě kapitol, které se zaměřují na základní charakteristiky jazyka (kap. 1) a na celkový vývoj myšlení o jazyce (kap. 3) jsem pokládal za užitečné připojit i seznam další souhrnné literatury k tématu spolu se stručnými anotacemi uvedených prací.

1. Lingvistika a jazyk

1.1 Lingvistika

Lingvistika (z latinského *lingua* ‚jazyk‘) je vymezována jako vědecký obor zabývající se výzkumem jazyka (resp. rozmanitých jazyků). Lingvistika se konstitovala na přelomu osmnáctého a devatenáctého století, zkoumání jazyka a úvahy o něm mají ovšem tradici mnohem delší a realizovaly se mj. v rámci gramatiky, rétoriky a dialektiky (tj. logiky v širokém smyslu), disciplín, které na středověkých univerzitách tvořily součást tzv. sedmi svobodných umění,¹ i v rámci filozofie či jazykového vyučování a překladatelství (o tom podrobněji v kap. 3).

Jako český terminologický ekvivalent k lingvistice se obvykle používá výraz **jazykověda**, dříve bylo rozšířeno i pojmenování **jazykozpyt** (srov. např. tituly starších příruček: František Oberpfalzer, *Jazykozpyt*, 1932; Vladimír Skalička, *Úvod do jazykozpytu*, 1953).

Zkoumání určitého jazyka (či skupiny navzájem spjatých jazyků) ve spojení se zkoumáním literatury v daném jazyce (daných jazycích), případně i příslušné historie a kultury, bývá označováno jako **filologie** (z řeckého *filología*² ‚láska ke slovu/řeči‘). **Bohemistika** (lingvistická a literárněvědná) je tak filologická nauka o češtině a české literatuře. Spolu se slovakistikou, polonistikou, rusistikou, bulharistikou a dalšími filologickými disciplínami je součástí slavistiky, nauky o slovanských jazycích a literaturách. Podobně rozlišujeme např. baltistiku, germanistiku, anglistiku, nordistiku, romanistiku či hispanistiku. Filologie

---

1 Gramatika přitom zahrnovala nejen studium jazyka, ale také interpretaci textů.

2 Vodorovná čárka v řeckých slovech označuje dlouhou samohlásku, svislá tzv. ostrý přízvuk. K označení délky samohlásky slouží vodorovná čárka i ve slovech latinských.

zaměřená na současné (živé) jazyky se někdy nazývá moderní filologie, výzkum starověkých jazyků (zvláště staré řečtiny a latiny) a literatur je naproti tomu náplní klasické filologie.

Základními charakteristikami jazyka a tím, co je různým jazykům společné, se zabývá **obecná lingvistika** (obecná jazykověda).

1.2 Vymezování jazyka

I když bezpochyby intuitivně víme, co jazyk je a jak vypadá, a jsme schopni jazyka užívat, je velmi obtížné dospět k definici, která by rysy jazyka přesným a vyčerpávajícím způsobem postihovala. Např. *Encyklopedický slovník češtiny* jazyk vymezuje stručně jako „systém znaků sloužící řečovému dorozumívání (komunikaci) lidí“ (Karlík aj., ed., 2002:192). František Čermák zahrnuje do definice ještě další složky: „Jazyk je systémem sloužícím především jako základní prostředek lidské komunikace [...] jazyk je [...] v mozku uložený systém jednotek, pravidel, modelů a konvenčních kolektivních norem k tvorbě promluv“ (Čermák, 2011:9).

Z citovaných definic vyplývá, že jazyk je soubor jednotek znakové povahy, které tvoří uspořádaný celek (systém), a soubor pravidel, jež určují, jak s jednotkami zacházet. Lidé si jazyk osvojují a užívají jej pro vzájemnou výměnu informací, regulaci svého chování či udržování kontaktu (zároveň je jazyk také nástrojem lidského myšlení).

1.3 Znakovost

Zásadní důležitost má znakovost jazyka. Znak se obecně definuje jako něco, co stojí místo něčeho jiného (zastupuje je) a poukazuje na ně. V souvislosti s tím se znak skládá ze dvou základních složek:

- a) Znakový nosič (*vehiculum*), jenž bývá nazýván **označující, signifikant**, resp. **výraz**. Je to materiální, smysly (většinou zrakem či sluchem) vnímatelný prvek, který přitom má svůj protějšek (reprezentaci) v lidské mysli.
- b) Čistě mentální prvek, tzv. **označované, signifikát**, resp. **obsah** či **význam**, který se v lidském vědomí váže na znakový nosič a umožňuje poukázání na nějaký vnější objekt (referent), vlastnost, činnost apod. Relace mezi označujícím a označovaným (signifikantem a signifikátem, výrazem a obsahem/významem) bývá nazývána **kód**.³

3 Někdy se ovšem termín *kód* užívá i ve významu „znakový systém“.

Příkladem elementárního znakového systému (s jednoduchým kódem) mohou být semaforey užívané pro regulaci pohybu vozidel a lidí:

Tab. 1: Znakový systém semaforu.

Označující	Označované
Červená barva	„Stůj“
Žlutá barva	„Pozor, změna“ / „Připrav se“
Zelená barva	„Jed“ / „Jdi“

Existuje velké množství typů znaků a znakových systémů, jen některé z nich však nazýváme jazykem. Jednoduchý znakový systém semaforu jazykem není; nanejvýš zde můžeme výrazu *jazyk* užít metaforicky, podobně jako se někdy hovoří o jazyku obrazů, filmu, hudby, květin apod. Jazyk jako znakový systém se vyznačuje souborem specifických rysů. I když s výrazem *jazyk* operujeme terminologicky, musíme ovšem počítat vlastně s několika druhy jazyků, odlišovaných podle rozličných hledisek.

1.4 Obecná klasifikace jazyků

a) Základní diferenciací spočívá v protikladu mezi jazyky přirozenými a jazyky umělými.

aa) Jazyky **přirozené** vznikly spontánně a jsou primárně užívány pro komunikaci v určitém společenství, jehož členové si daný jazyk osvojují (členové jiných společenství si je pak mohou osvojovat jako druhý jazyk). Tyto jazyky se neustále vyvíjejí a nepodléhají individuální vůli (jedinec je nemůže měnit podle svých záměrů). Přirozeným jazykem je např. čeština, angličtina, čínština nebo baskičtina. Vedle těchto stále užívaných (živých) jazyků patří k přirozeným jazykům i jazyky mrtvé (vymřelé), tedy jazyky společenství, která už neexistují (např. sumerština, tocharština, dáčtina, pruština, polabština, aramejšťina, etruština).

ab) Proti přirozeným jazykům stojí jazyky **umělé**, záměrně vytvořené jedincem či skupinou lidí.

aba) Jazyky **smyšlené** jsou jazyky „pseudopřirozené“, vytvořené jedincem (většinou spisovatelem) podle vzoru přirozených jazyků a vyskytující se (zpravidla jen ve fragmentech) v (literárních) textech. Příkladem mohou být fantastické cestopisy (*Gulliverovy cesty* Jonathana Swifta,

román *Mimner aneb Hra o smrdocha* od Jiřího Gruši aj.) nebo romány žánru *fantasy* (J. R. R. Tolkien). Srov. Bainbridge, 1994; Mareš, 2003: 47–57.

abb) Jako **neofázie** (z řeckého *neos* ‚nový‘ a *fēmí* ‚mluvím‘) se označuje individuální vytváření umělých jazyků, které je podníceno psychickou poruchou. Takové jazyky mají sloužit např. k dorozumívání s mimozemšťany či jinými fantastickými bytostmi; k tvůrcům těchto jazyků patřil mj. lékař, spisovatel a hudební skladatel Jan Lukeš (iškovština aj.). Srov. Stuchlík, 1960, 2006.

abc) **Univerzální** jazyky mají racionálně, dokonale a jednotně vyjádřit lidské myšlenky. O sestavení takového jazyka se mj. v sedmáctém století pokusili Jan Amos Komenský nebo Angličan John Wilkins. Srov. Eco, 2001.

abd) Mezinárodní **pomocné** (plánové) jazyky mají umožnit mezinárodní dorozumění a překlenout rozdíly mezi přirozenými jazyky. Většinou vycházejí z existujících přirozených jazyků, ale výrazně je zjednodušují a zpravidelňují. Nejvíce byly vytvářeny v druhé polovině devatenáctého století; jisté rozšíření dosáhlo esperanto (1887, autor Ludwik Lejzer Zamenhof), dále vznikl např. volapük, ido, latina sine flexione, novial. Žádný z těchto pomocných jazyků se ovšem výrazněji neprosadil. Srov. Krupa – Genzor – Drozdík, 1983: 421–427; Pokorný, 2010: 154–157.

abe) Speciální podskupinu představují jazyky **formální**. Jazyky matematických a logických kalkulů jsou tvořeny souborem přesně vymezených jednotek a pravidel a jejich používání má odstranit víceznačnost a vágnost (neurčitost) vyjadřování v přirozeném jazyce (např. „jestliže *p*, pak *q*“). Programovací jazyky slouží ke komunikaci s počítači (COBOL, Fortran, Java aj.).

b) V rámci přirozených jazyků se uplatňují především tzv. **národní (etnické)** jazyky, které jsou primárně vázány na určité etnické společenství, pro něž jsou mateřským jazykem, a slouží k uspokojování jeho komunikačních potřeb. Vedle nich získávají důležitost tzv. **dorozumívací**, resp. **mezinárodní přirozené** jazyky, jež slouží ke komunikaci mezi uživateli různých jazyků, a to buď obecně, nebo ve vymezené oblasti společenské praxe (např. obchod, věda, náboženství). Tuto funkci někdy nabývají etnické jazyky, příp. jazyky, jež původně jako etnické vystupovaly: V našem kulturním okruhu dříve latina, v současnosti angličtina. V mnohonárodní Indonésii je to indonéština, již při vzájemném dorozumívání užívá asi 125 milionů lidí, kteří zároveň hovoří četnými dalšími jazyky. Postavení dorozumívacích jazyků mají také **hybridní přirozené** jazyky zvané **pidžiny** (zkomolenina z anglického *business*). Pidžiny vznikly smíšením několika jazyků a uplatňují se v komunikaci (hlavně obchodní) mezi odlišnými etniky (nejznámější je tzv. Pidgin English

z Nové Guiney). Nejednou se ovšem pidžiny sekundárně stávají jazyky s rodilými mluvčími, tedy jazyky etnickými; mluvíme pak o **kreolských** jazycích (např. kreolská francouzština na Haiti). Význačný je název **lingua franca** (doslova ‚franský jazyk‘, chápáno jako jazyk Evropanů). Původně šlo o pidžin užívaný ve středověku ke komunikaci mezi křesťany a muslimy ve Středomoří, který zahrnoval prvky románských jazyků, arabštiny a řečtiny. V současnosti se ale pod označením *lingua franca* často rozumí jakýkoli hybridní dorozumívací jazyk nebo i dorozumívací jazyk nehybridní (angličtina jako lingua franca současnosti). Srov. Krupa – Genzor – Drozdík, 1983: 411–420; Pokorný, 2010: 136–145.

c) Konečně je třeba rozlišovat mezi přirozenými jazyky **verbálně-vokálními**, tedy realizovanými prostřednictvím zvuků skládaných do jednotek vyššího řádu (a sekundárně prostřednictvím písma), a tzv. **znakovými** jazyky jako přirozenými jazyky neslyšících. Na utváření jednotek znakových jazyků se podílejí jednak manuální nosiče (tvar, pozice, pohyb ruky), jednak nosiče nemanuální (mimika, pozice a pohyby hlavy a horní části trupu).

1.5 Charakteristiky jazyka

Znakový systém, který je nazýván jazyk, se vyznačuje řadou charakteristických rysů, jež z něho činí základní a mnohostranný prostředek mezilidské komunikace. Důležité rysy, které jsou uvedeny níže, se v plné míře uplatňují v přirozených verbálně-vokálních jazycích, ostatní jazyky vykazují alespoň většinu těchto rysů (srov. Pokorný, 2010: 53–54; Čermák, 2011: 24–25).⁴

a) **Arbitrárnost** (z latinského *arbitrium* ‚vůle, rozhodnutí‘): Mezi označujícími a označovanými jazykových znaků není žádná zřejmá souvislost (není tu vztah podobnosti, příčinnosti apod.). Vzájemná relace je založena na konvenci, kterou si musí uživatelé jazyka osvojit; na druhé straně je daný vztah ustálený a je třeba jej v zájmu dorozumění mezi účastníky komunikace respektovat. Např. pro označované, které v češtině nazýváme *pes*, se v ruštině užívá označující *собака* [sabáka], v angličtině *dog*, v němčině *Hund*, v latině *canis* [kanis], ve francouzštině *chien* [šjě⁵], v maďarštině *kutya* [kuťa].

4 Výchozí bod pro popis charakteristických rysů jazyka je především obsáhlý přehled, který podal americký badatel Charles Francis Hockett (1958).

5 Ve francouzštině je zde nosová samohláska.

Za určité oslabení arbitrárnosti můžeme považovat **onomatopoičnost** (zvukomalebnost); zde se prosazuje jistá podobnost mezi zněním označujícího a označovaným zvukem, ale prvek konvenčnosti je rovněž přítomen, jak ukazují např. výrazy evokující v různých jazycích psí štěkání – v češtině *hafhaf*, v němčině *wauwau* – nebo kohoutí kokrhání: v češtině *kykyryký*, ve francouzštině *cocorico* [kokoriko], v angličtině *cock-a-doodle-do* [kokədúldú]. Od arbitrárnosti je nutno odlišovat **motivovnost** v rámci jazyka: jestliže známe (arbitrární) významy složek komplexní znakové jednotky, můžeme odhadnout význam celku: *zed-ník* ,osoba, která má něco společného se zdí‘.

b) **Lineárnost** a **diskrétnost** (tj. nespojitost, oddělenost): Jazykové jednotky se v řeči rozmísťují za sebou v čase (při písemné realizaci v prostoru, resp. na ploše), navzájem se diferencují a můžeme u nich odlišit začátek a konec; zároveň utvářejí řetězce, v nichž je pořadí složek závazné; změna tohoto pořadí vede ke změně významu (*kabát – tabák*), příp. ke vzniku řetězce, který v daném jazyce není znakem a nenese význam (*bákta*).

c) **Hierarchičnost** a **dvoji artikulace** (používají se i názvy **duálnost** nebo **dvoustupňovost**): Jazykový systém se skládá z jednotek různého řádu, přičemž jednotky nižší vystupují jako stavební prvky pro jednotky vyšší. Zvláště důležitý je fakt, že jazyk je sice znakový systém, ale jeho nejnižší jednotky jsou neznakové. Tento fakt vystihl francouzský lingvista André Martinet (1908–1999) termínem **dvoji artikulace** (tj. členění) **jazyka**. Do oblasti první artikulace patří ty jazykové jednotky, které jsou spojením označujícího a označovaného (jsou tedy bilaterální, tj. dvojstranné). Nejmenší jednotkou znakové povahy, tj. jednotkou, která sama o sobě nese nějaký význam, je **morfém**. Např. slovní forma *cestovatelé* se skládá ze čtyř morfémů: *cest-ova-tel-i*; *cest* je tzv. kořenný morfém, který vyjadřuje jádro slovního významu, *ova* je morfém kmenotvorný, *tel* představuje morfém slovotvorný (označuje osobu vykonávající nějakou činnost) a *i* je morfém gramatický (poukazuje na jmenný rod, číslo a pád). Morfémy se skládají ze zvukových (příp. grafických) jednotek jazyka (mohou být tvořeny i jednou takovou jednotkou). Členění morfémů na tyto zvukové (grafické) jednotky tvoří druhou artikulaci jazyka. V rámci druhé artikulace se dostáváme k minimálním jazykovým jednotkám, které jsou neznakové, nejsou spojením označujícího a označovaného, ale mají pouze výrazovou složku (jsou unilaterální, tedy jednostranné; někdy bývají nazývány **figury**). Jejich funkcí je budovat a navzájem odlišovat jednotky znakové. Význačnou vlastností jazyka je, že na základě malého počtu figur (několik desítek hlásek/písmen) může vznikat neomezený počet znakových jednotek (morfémů, slov, vět, textů).

d) **Produktivnost:** Jazyky umožňují, aby jejich uživatelé vytvářeli nekonečné množství výpovědí a textů, které dosud neexistovaly, a aby jim rozuměli, i když se s nimi dříve nesetkali.

e) **Kreativita:** Jazykové znaky mohou získávat nové významy a na základě existujících znaků jsou vytvářeny nové znaky.

f) **Naučitelnost:** Jazyky mohou být osvojeny nápodobou. S tím souvisí vlastnost označovaná jako **anizotropie** (nesourodost). Jazykové jednotky (zejména slova) musí být dostatečně diferencované, nemohou se skládat ze stále opakovaných stejných nebo velmi podobných prvků a nesmí být nadměrně dlouhé (srov. Palek, 1989: 20). V rozporu s tím jsou konstruovány např. umělé jazyky *ptydepe* a *chorukor* ve hře Václava Havla *Vyrozumění* (1965).

g) **Reflexivnost:** Jazyky jsou schopny vyjadřovat se samy o sobě.

h) **Prevarikace** (z latinského *praevaricātiō*, 'nepoctivost'): Jazyky jsou schopny víceznačnosti, herních efektů (jazykové hříčky), lži a klamu.

1.6 Lexikon a gramatika

Jak už bylo řečeno, jazyk se skládá ze znakových (ale také neznakových) jednotek. Postavení základních jednotek pak mají jednotky lexikální (**lexikon**, slovní zásoba), tedy ty znaky, které v komunikační praxi vystupují jako pojmenování pro jevy světa.

Další fundamentální složkou jazyka jsou pravidla, jak jednotky konstruovat a jak s nimi operovat. Srov. k tomu klasickou formulaci Viléma Mathesia:

Příprava každého členěného promluvení záleží ve dvojím aktu, v rozložení toho, co chceme vyjádřit, v pojmenovatelné prvky a jejich usouvztažnění způsobem v jazyku, kterého užíváme, obvyklým (Mathesius, 1982: 35).

Zmíněná pravidla si intuitivně a spontánně osvojujeme, poznáváme je a učíme se je a také je zkoumáme (to patří k úkolům lingvistiky). Daná pravidla a rovněž popis těchto pravidel označujeme termínem **gramatika** (jako český ekvivalent se používá výraz **mluvnice**). Východiskem pro termín *gramatika* byl řecký výraz *grámma* 'písmeno', slovní spojení *grammatikē téchnē* původně znamenalo 'znalost písma, gramotnost'.⁶

6 Pro odlišení samotných pravidel a jejich popisu dávají někteří autoři v druhém případě přednost pojmenování **gramatografie**. Výrazněji se ovšem tento úzus neprosadil.

Pravidla vytvářející gramatiku mají obecnou povahu a jsou spojena s existencí bohatě rozvrstveného souboru abstraktních významů, vztahů a tříd jevů. Abstrahující souhrnné pojmy pro organizaci jazykových jednotek a třídy jednotek, jež jsou výsledkem uplatnění daných pojmů, nazýváme **gramatické** (příp. **jazykové**) **kategorie**. Celkovou povahu gramatických kategorií přehledně a výstižně popsal jeden z nejvýznamnějších lingvistů dvacátého století Jerzy Kuryłowicz (1895–1978):

Z hlediska etymologického označuje termín *kategorie* třídu předmětů, které se vyznačují nějakým společným rysem. Jazyková kategorie se obvykle chápe jako třída jazykových jednotek (zvláště slov), vyznačujících se společným významem nebo syntaktickou funkcí, které se vyjadřují společnou vnější (fonetickou) formou. Tak například v angličtině slova *room-s*, *table-s*, *pencil-s*, *match-es*, *glass-es* jsou příklady na kategorii množného čísla; (*he*) *describe-d*, *contrive-d*, *share-d*, *found-ed*, *assert-ed* ... představují kategorii minulého času. Také formy *men* či *children* aj. nebo (*he*) *rode*, *went* (jel, šel) atd. patří do kategorie plurálu, resp. minulosti, přestože jim schází charakteristický distinktivní znak *-e/s* nebo *-e/d*, protože funkčně (tj. svým významem) se opírají o vzor produktivních forem na *-s* a *-d* [...].

Jedno slovo může patřit zároveň k různým kategoriím, podle rozličných externích (fonetických) a interních (sémantických) charakteristických rysů. Latinské slovo jako *virōs* představuje *podstatné jméno* (kategorie slovního druhu), mužský rod (kategorie rodu), akuzativ (kategorie gramatického pádu) a množné číslo (kategorie čísla). Slova *agrōs*, *hortōs*, *lupōs* ... patří do stejné kategorie. Slova *hort-ul-ōs*, *lup-ul-ōs*, která se vyznačují přídatným prvkem *-ul-*, představují navíc kategorii zdrodnělin [...].

Slova je možno klasifikovat též z hlediska syntaktické úlohy, kterou mají v daném typu věty: úlohy podmětu, přísudku, předmětu, doplnění, přívlastku. Tak např. angl. *is awake* a *awakes* patří společně do kategorie přísudku [...].

Kategorie mohou být vytvářeny nejen slovy, ale i významovými částmi slov [...]. *Slovní druhy* jsou pravděpodobně nejdůležitější skupinou jazykových kategorií [...] (Kuryłowicz, 1970: 63–64; zvýraznil Kuryłowicz).

Literatura

BAINBRIDGE, W. S. (1994): *Invented Languages in Literature*. In: R. E. Asher et al. (ed.), *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford (etc.): Pergamon Press, s. 1759–1761.